

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXI (2/2019)

Eleonora SAPIA-DREWNIAK*

Kursy języka polskiego na Śląsku Opolskim w pierwszej połowie XX wieku

Courses in the Polish language organized in Opole Silesia
in the first half of the 20th century

Abstrakt

Cel. Celem opracowania jest poznanie i przedstawienie roli kursów języka polskiego realizowanych na terenie Śląska Opolskiego w okresie jego przynależności do państwa niemieckiego w latach międzywojennych, oraz po zakończeniu II wojny światowej do 1948 roku. zadaniem kursów była kompensacja braku możliwości uczenia się w szkole z polskim językiem wykładowym do 1945 r., przeciwstawienie się germanizacji ludności śląskiej oraz rozbudzenie poczucia przynależności do narodu polskiego.

Metody. Analiza materiałów archiwalnych

Wnioski. Analizując dostępne materiały archiwalne można stwierdzić, że w latach międzywojennych kursy języka polskiego były organizowane przez polskie organizacje społeczne i oświatowe funkcjonujące w tym regionie. Ta forma pracy oświatowej była kierowana do dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych. Udział w kursach wzięła jedynie garstka ludności śląskiej. Powodem była obawa przed szykanami ekonomicznymi ze strony niemieckich pracodawców.

W latach powojennych Opolszczyzna stała się częścią państwa polskiego, którego władze dążyły do tego, by ludność miejscowa jak najszybciej opanowała język polski w zakresie czytania, pisania i komunikowania się. Były to bowiem podstawowe warunki umożliwiające udział w życiu społeczno-gospodarczym w nowej rzeczywistości. Ta forma wyrównywania braków edukacyjnych nie cieszyła się jednak uznaniem ludności rodzimej, o czym świadczy niska frekwencja.

* e-mail: sapia@uni.opole.pl

Zakład Myśli Pedagogicznej i Polityki Oświatowej, Instytut Nauk Pedagogicznych,
Uniwersytet Opolski, Oleska 48, 45-052 Opole, Polska.

ORCID: 0000-0003-3779-8004

Słowa kluczowe: kursy języka polskiego, Śląsk Opolski, okres międzywojenny, lata powojenne, ludność polska.

Abstract

Aim. The purpose of this study is to explore and present the role of Polish language courses implemented in Opole Silesia during the period of its belonging to the German state in the interwar years, and after the end of World War II until 1948. Their purpose was to compensate for the lack of opportunities to study in a school with Polish language instruction until 1945, and to oppose the Germanization of the Silesian population and awaken a sense of belonging to the Polish nation.

Methods. Analysis of archival materials.

Conclusions. Analysing the available archival materials, it can be concluded that in the interwar years Polish language courses were organised by Polish social and educational organisations functioning in the region. This form of educational work was addressed to children, young people, and adults. Only a handful of the Silesian population took part in them. The reason was the fear of economic harassment from German employers.

In the post-war years, the Opole region became part of the Polish state, whose authorities strove to ensure that the local population mastered the Polish language as quickly as possible in terms of reading, writing, and communication. These were the basic conditions for participation in social and economic life in the new reality. This form of filling educational gaps, however, was not appreciated by the native population, as evidenced by the low attendance.

Keywords: Polish language courses, Opole Silesia, interwar period, postwar years, Polish population.

Śląsk Opolski (rejencja opolska) do 1945 r. stanowił integralną część państwa niemieckiego. Było to największe skupisko ludności polskojęzycznej w Niemczech, znajdującej się w szczególnie trudnym położeniu. Nasilały się wobec niej naciski germanizacyjne, dążono do narzucenia jej niemieckiej kultury i systemu oświatowo-wychowawczego. Nie miała ona w tym regionie możliwości uczenia się w szkole w języku polskim, lecz podlegała systematycznemu wpływowi kultury niemieckiej poprzez edukację w niemieckim szkolnictwie różnych szczebli.

Polityka wynarodowienia poprzez szkolnictwo wywoływała liczne protesty Górnoślązaków, czego efektem było zorganizowanie własnego systemu edukacji pozaszkolnej. Miał on wpłynąć na aktywizację kulturalną i oświatową mniejszości polskiej. Kierunek rozwoju oświaty pozaszkolnej oraz zakres jej oddziaływania wyznaczały potrzeby szerokich kręgów społecznych, zarówno mieszkających w okręgu przemysłowym, jak i rolniczym Górnego Śląska.

Przełom XIX i XX wieku w regionie charakteryzował się wzrastającymi potrzebami oświatowymi ludności, koniecznością zachowania tożsamości narodowej. Świadomość przynależności narodowej ludności śląskiej była bardzo niska. Ograniczała się do poczucia odrębności języka i obyczajów w stosunku do Niemców. Ludność rodzima

posługiwała się gwarą śląską, nie rozumiała literackiej polszczyzny. Używanie gwary nie pociągało jednak za sobą przekonania o przynależności do narodu polskiego i do polskiej wspólnoty kulturowej. Dlatego dla organizatorów działalności kulturalnej – najczęściej wywodzących się spośród inteligencji wielkopolskiej bądź galicyjskiej – ważnym zadaniem było uświadomienie ludności śląskiej jej związków z polskim narodem i kulturą. Warunki realizacji tego zadania pojawiły się z chwilą utworzenia systemu oświaty pozaszkolnej pod koniec XIX w. i na początku XX w. Początkowo ograniczała się ona do upowszechniania czytelnictwa, organizowania pielgrzymek do Częstochowy, wycieczek do Krakowa, tworzenia amatorskiego ruchu teatralnego i śpiewaczego. Od początku XX w. do działalności kulturalnej i oświatowej włączyły się kobiety Górnoślązaczki – wcześniej wykluczone z niej na mocy pruskiej ustawy z 11 marca 1850 r., zabraniającej zrzeszania się w organizacjach politycznych, brania udziału w życiu publicznym, nie zezwalającej nawet na uczestnictwo kobiet w zabawach¹.

Po zakończeniu I wojny światowej w 1918 r. i powstaniu niepodległego państwa polskiego zainteresowanie władz polskich tym regionem nie spełniało oczekiwań zarówno ludności polskojęzycznej, jak i organizatorów życia kulturalno-oświatowego. Nadal Górny Śląsk pozostawał w obrębie granic państwa niemieckiego. Obowiązujące w rejencji opolskiej zarządzenia pruskiego ministra oświaty z 31 grudnia 1918 r., a od 1922 r. (po podziale regionu i włączeniu części przemysłowej do państwa polskiego) Konwencja Genewska – gwarantowały tworzenie szkół dla mniejszości polskiej oraz udzielanie lekcji religii, nauki czytania i pisania w języku ojczystym. W latach 1919–1921 z inicjatywy ludności polskojęzycznej organizowano kursy języka polskiego i religii po polsku, w których wziął udział znaczący odsetek uczniów². W tym czasie rozpoczęto również tworzenie publicznego szkolnictwa z polskim językiem nauczania³, nieposiadającego jednakże charakteru polskiego, bowiem nauczycielami byli Niemcy, miernie posługujący się językiem polskim. W swej pracy dydaktycznej lekceważąco odnosili się do uczniów, nie wywiązywali się ze swoich podstawowych obowiązków pedagogicznych⁴. Spowodowało to, że Polacy rozpoczęli organizowanie własnego sys-

¹ S. Mazurek, *Z dziejów polskiego ruchu kobiecego na Górnym Śląsku w latach 1900–1907*, Instytut Śląski, Opole 1969, s. 19 i n.

² T. Musioł, *Polskie szkolnictwo prywatne na Śląsku Opolskim w latach 1930–1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków 1962, s. 23; w roku szk. 1919, spośród 416 241 uczniów w wieku obowiązku szkolnego, 111 911 miało pobierać naukę religii w języku polskim, a z tej liczby 52 612 również naukę czytania i pisania o polsku.

³ T. Musioł, *Szkolnictwo polskie w rejencji opolskiej 1919–1939*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1964, s. 88.

⁴ A. Targ, *Działalność Polsko-Katolickiego Towarzystwa Szkolnego na Śląsku Opolskim*, Biblioteka Instytutu Śląskiego w Opolu (dalej w przypisach: BIŚI.), zbiory specjalne, sygn. A 702, t. 123, s. 82 i n.; T. Musioł, *Szkolnictwo polskie...*, dz. cyt., s. 80.

temu edukacji pozaszkolnej. Stała się ona środkiem pozwalającym na zachowanie polskości w prowincji stanowiącej nadal integralną część państwa niemieckiego.

Bazą odbudowy ruchu polskiego na Śląsku Opolskim w okresie międzywojennym stały się doświadczenia zdobyte podczas organizowania działalności kulturalno-oświatowej na Górnym Śląsku od lat 80. XIX stulecia. Zostały one wykorzystane do organizowania systemu polskiej oświaty pozaszkolnej w rejencji opolskiej po podziale terenu Górnego Śląska w 1922 r. Istotną formą tej edukacji w całym okresie międzywojennym były kursy języka polskiego. Ich organizację rozpoczęto w 1923 r., a celem było „nauczenie członków mniejszości polskiej poprawnego władania językiem ojczystym w mowie i w piśmie, budzenie poczucia przynależności i świadomości narodowej oraz zaznajomienie z historią narodu”⁵.

Organizowano je aż do wybuchu II wojny światowej. Do 1937 r. możliwość organizacji oświaty polskiej szkolnej i pozaszkolnej gwarantowała Konwencja Genewska, a po jej wygaśnięciu pracę edukacyjną nadal prowadzono – jednak udział w niej, na skutek szykan ze strony administracji niemieckiej, brała tylko garstka dzieci, młodzieży i dorosłych.

Władze niemieckie w początkowym okresie funkcjonowania tej formy oświatowej, tj. w latach 20. minionego wieku, nie stawiały żadnych przeszkód w jej rozwoju, a nawet ją wspierały. W poufnych dokumentach zalecały zakładanie kursów szczególnie w tych miejscowościach, w których mieszkańcy złożyli wniosek o otwarcie szkoły mniejszościowej. Stosunek administracji niemieckiej do kursowej formy kształcenia dzieci i młodzieży uległ zmianie, gdy okazało się, iż publiczna oświata mniejszościowa rozwijała się w bardzo ograniczonym zakresie. Nieliczne funkcjonujące polskie szkoły nie stały się bowiem – w opinii niemieckich władz szkolnych – bastionem przeciwko procesom germanizacyjnym. W związku z tym kursy języka polskiego mające na celu uświadomienie przynależności narodowej młodemu pokoleniu, stały się bardzo niepożądaną formą pracy oświatowej w tym regionie. Władze rejencji zaczęły je ograniczać bądź likwidować. Szczególnie widoczne to było w kursach dla dzieci, co ilustruje poniższa tabela.

Tabela 1. Udział dzieci w kursach języka polskiego w rejencji opolskiej w latach 1923-1933

Lp	Rok	Liczba dzieci
1.	1923	3375
2.	1924	3163
3.	1925	1671
4.	1926	719
5.	1927	637
6.	1928	473
7.	1929	181
8.	1930	153
9.	1931	90
10.	1932	48
11.	1933/34	48

Źródło: J. Kasperek, *Polskie szkolnictwo prywatne na Śląsku Opolskim w okresie międzywojennym* [maszynopis], Biblioteka Instytutu Śląskiego w Opolu, zbiory specjalne, sygn. A 145, s. 10.

⁵ K. Warycka, *Kursy języka polskiego na Śląsku Opolskim w latach 1927-1939* [maszynopis], BIŚl., sygn. A 43, s. 31.

Przyczyną zmniejszania się udziału dzieci w kursach było głównie wywieranie nacisku ekonomicznego przez niemieckich pracodawców na rodziców zapisujących dzieci na kursy, niezadowalające efekty nauczania oraz niesprzyjająca atmosfera panująca w placówkach prowadzących lekcje⁶.

Poza kursami dla dzieci inicjatorem i organizatorem kursów dla młodzieży w wieku od 14. do 20. roku życia, oraz dla dorosłych, pragnących dokształcić się w znajomości literackiej polszczyzny, w okresie międzywojennym były polskie organizacje społeczne tj. towarzystwa młodzieżowe i śpiewacze – od 1923 r. oraz Polsko-Katolickie Towarzystwo Szkolne – od 1927 r. Zajęcia odbywały się w miesiącach jesienno-zimowych, chociaż zdarzały się też prowadzone przez cały rok⁷.

Zorganizowanie kursu wiązało się z uzyskaniem zezwolenia od władz niemieckich przez bezpośredniego organizatora. W związku z tym wydały one okólnik do nauczycielstwa, informujący, że: „przed otwarciem jakiegoś kursu języka polskiego należy podać spis uczestników wymieniając imiona i nazwiska, daty urodzenia, zawód, imiona i nazwiska rodziców (dla dzieci uczęszczających na kursy), dokładny adres i obywatelstwo uczestników, personalia wykładającego oraz miejsce i czas kursu”⁸. Tylko w taki sposób zgłoszeni uczestnicy mogli wziąć udział w tej formie dokształcania, pod warunkiem, że władze niemieckie wydały zgodę na jego otwarcie. Jej uzyskanie niejednokrotnie było związane z kilkumiesięcznym oczekiwaniem na decyzje. Chcąc ominąć tę drogę administracyjną, często organizowano kursy nieoficjalnie. Pod pozorem spotkań towarzyskich w prywatnych mieszkaniach uczono się historii i języka polskiego. Zajęcia te urozmaicano śpiewem ludowych i polskich pieśni, różnymi gramami, zabawami. Niejednokrotnie uczestnicy przygotowywali inscenizacje utworów literatury polskiej. W ten sposób doskonalono wysławianie się w literackim języku polskim. Zajęcia stawały się również atrakcyjną formą spędzania wolnego czasu i spotkań towarzyskich.

Główny akcent w pracy z grupami początkującymi położono na naukę czytania i pisania po polsku, wyćwiczenie łatwych piosenek ludowych. Natomiast w grupach dla zaawansowanych obok uczenia poprawnego władania językiem polskim w mowie i w piśmie, starano się wytworzyć nawyk samodzielnego czytania prasy i książek polskich. Często nauczyciele w trakcie spotkań eksponowali głównie te momenty z historii i współczesności Polski, które wskazywały na jej rolę i znaczenie w świecie. Działania te miały na celu rozbudzenie patriotyzmu słuchaczy. Programu najczęściej nie udawało się w całości zrealizować, bowiem zarówno dzieci, jak i dorośli, bardzo

⁶ T. Musioł, *Szkolnictwo polskie...*, dz. cyt., s. 80.

⁷ J. Kasperek, *Polskie szkolnictwo prywatne na Śląsku Opolskim w okresie międzywojennym*, BIŚL., zbiory specjalne, sygn. A 145, s. 9; K. Warycka, *Kursy języka...*, dz. cyt., s. 31 i n.

⁸ Tamże.

nieregularnie uczęszczali na kursy, a w domu nie czytali systematycznie, nie przygotowywali się do zajęć⁹.

Spośród pozaszkolnych form pracy oświatowej organizowanych w latach międzywojennych na terenie Śląska Opolskiego, największy zasięg miały kursy języka polskiego. Organizowane były zarówno w przemysłowej, jak i rolniczej części regionu, w miastach i wioskach. Zajęcia prowadzili nauczyciele prywatnych szkół polskich oraz profesorowie polskiego gimnazjum w Bytomiu. Liczba kursów była znaczna, ale miały one ograniczone możliwości rozwoju, bowiem wymagania niemieckich władz administracyjnych wobec lokali, w których się one odbywały, były tak wysokie, iż sprostanie im było bardzo utrudnione¹⁰. Również stosowane szykany wobec osób udostępniających lokale na ich organizację uniemożliwiały ich realizację. W kursach udział brały głównie dzieci i dorastająca młodzież. Liczba osób dorosłych była mała, co wynikało z obaw związanych z możliwością utraty pracy u niemieckiego pracodawcy. Stąd też w części rolniczej więcej dorosłych – jako niezależnych ekonomicznie od Niemców – wzięło w nich udział.

Jaką rolę i jakie funkcje miały do spełnienia kursy języka polskiego na Opolszczyźnie w okresie międzywojennym?

Podstawową funkcją kursów języka polskiego był rozwój poczucia tożsamości narodowej ludności śląskiej. Poprzez zapoznawanie uczestników z literacką polszczyzną, literaturą polską, kulturą, historią próbowano im uświadomić ich odmienność od Niemców oraz przynależność narodową. Kursy pełniły funkcję kompensacyjną, zastępując szkolnictwo publiczne z nauką języka polskiego, które nie realizowało oczekiwań rodziców dzieci polskich. Poprzez udział w nich przeciwstawiano się germanizacyjnym tendencjom niemieckiego systemu szkolnego. W kursach – co należy podkreślić – uczestniczyła młodzież i dorośli o stosunkowo wysokim poziomie świadomości przynależności narodowej, nie lękający się represji i szykan ze strony niemieckiej¹¹. W latach II wojny światowej zaprzestano realizacji tej formy pracy oświatowej.

Po jej zakończeniu Śląsk Opolski stał się częścią państwa polskiego, a upowszechnienie oraz dostęp do polskiej oświaty było priorytetem ówczesnych władz. Ludność regionu (posiadająca do tej pory obywatelstwo niemieckie) chcąc pozostać w swoich „małych ojczyznach” musiała starać się o przyznanie obywatelstwa polskiego. Pod koniec marca 1945 r. wojewoda śląsko-dąbrowski wydał zarządzenie uprawniające starostów do wydawania mieszkańcom tego terenu zaświadczeń o narodowości polskiej. Wydawano je na wniosek pisemny samego zainteresowanego, który obowią-

⁹ Por. E. Sapia-Drewniak, *Polska oświata pozaszkolna w rejencji opolskiej w latach 1922–1939*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Opole 1991, s. 56–57.

¹⁰ J. Kasperek, *Polskie szkolnictwo prywatne...*, dz. cyt. s. 15 i n.

¹¹ J. Kasperek, *Fragmety wspomnień z zakresu pracy w polskim szkolnictwie na Śląsku Opolskim*, BIŚl., zbiory specjalne, sygn. A 43.

zany był przedstawić dokumenty, m.in. zaświadczenia organizacji polskich działających w okresie międzywojennym na Śląsku Opolskim, stwierdzające przynależność do tychże, lub zaświadczenia co najmniej dwóch osób – członków byłego Związku Polaków w Niemczech¹². W oparciu o to zarządzenie uznawano starających się, wraz z dziećmi, za osoby narodowości polskiej. Dawało to podstawę do korzystania z praw obywatela polskiego, ale nie było tożsame z przyznaniem obywatelstwa polskiego. Obywatelstwo przyznawano dopiero w trakcie tzw. akcji weryfikacyjnej zarządzanej 30 czerwca 1945 r.¹³ Weryfikacja ludności śląskiej prowadzona po wojnie połączona była z tzw. kursami repolonizacyjnymi, organizowanymi aż do roku 1949, które miały pozwolić na nauczenie się języka polskiego oraz zaznajomienie z historią kraju¹⁴.

Kwestie repolonizacyjne dla władz państwowych i politycznych po zakończeniu II wojny światowej były bardzo ważne, bowiem dzięki nim zamierzano zintegrować ziemie zachodnie z resztą kraju. Akcja repolonizacyjna dotyczyła ludności miejscowej i miała objąć dorosłych, którzy uzyskali obywatelstwo polskie. Osoby – posiadające do zakończenia wojny obywatelstwo niemieckie – chcące żyć w nowym kraju, musiały poznać jego język, aby normalnie funkcjonować. Pomocne w tym zakresie były tworzone od 1945 r. kursy repolonizacyjne, objęto nimi przede wszystkim dorosłych, a uczestnictwo w nich było dobrowolne.

Organizacja kursów repolonizacyjnych dla dorosłych została przedstawiona i scharakteryzowana w pierwszym numerze dziennika Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego w Katowicach w kwietniu 1945 r. Miały być nimi objęte wszystkie osoby dorosłe, które nie ukończyły polskiej szkoły powszechnej. Kursy były dwustopniowe – dla słabo i w miarę dobrze władających językiem polskim, i trwały 6–8 miesięcy w ciągu dwóch lat, przy wymiarze 10 godzin tygodniowo¹⁵. Były one organizowane niemal przy każdej szkole powszechnej pełnej i przy niektórych niepełnych. W latach 1945–1948 obowiązywały programy języka polskiego, historii, geografii Polski i nauki o Polsce, opracowane przez Wydział V Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego, zatwierdzone przez Ministerstwo Oświaty. Sytuacja ta uległa zmianie w 1948 r., od kiedy treści programowe obowiązujące na kursach repolonizacyjnych były takie, jak w odpowiednich klasach szkoły powszechnej ogólnokształcącej¹⁶.

¹² B. Pawlik, *Problemy repolonizacji i narodowej integracji miejscowej ludności powiatu prudnickiego w pierwszych latach po wyzwoleniu (1945–1947)*, Instytut Śląski, Opole 1970, s. 75.

¹³ Tamże, s. 76.

¹⁴ P. Madajczyk, *Przyłączenie Śląska Opolskiego do Polski 1945–1948*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996, s. 196.

¹⁵ B. Pawlik, *Problemy repolonizacji...*, dz. cyt., s. 86.

¹⁶ Archiwum Państwowe (dalej: AP) w Katowicach, Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego, sygn. 450, s. 7.

W latach 1945–1948 na poziomie szkoły powszechnej zorganizowano na terenie Opolszczyzny łącznie 941 kursów, w których wzięło udział 20 613 osób¹⁷. Ich organizatorami były placówki szkolne, ale również zakłady pracy z danego terenu.

Z kursów repolonizacyjnych korzystała stosunkowo nieliczna grupa mieszkańców Opolszczyzny. Dorośli, szczególnie w środowisku wiejskim, odnosili się do nich niechętnie. Prawie wszyscy starali się ograniczyć swoje uczestnictwo tylko do przyswojenia sobie umiejętności opanowania pisania po polsku. Do zajęć na kursach repolonizacyjnych w latach 1945–1949 szczególnie chętnie garnęła się ludność miejska, bowiem dawało to jej szansę na znalezienie pracy, co bez znajomości literackiej polszczyzny było niemożliwe. Natomiast ludność wiejska zapisywała się na nie w przeświadczeniu, że są one obowiązkowe. Kiedy tylko dowiadywała się, że tak nie jest, rezygnowała z uczęszczania na nie. Było to powodem zawieszenia wielu rozpoczętych zajęć¹⁸. Na Opolszczyźnie w latach 1945–1949 corocznie w kursach repolonizacyjnych uczestniczyło około 17 tys. dorosłych¹⁹. Mimo to ponad 45 tys. autochtonów w czerwcu 1949 r. nadal nie potrafiło czytać i pisać po polsku²⁰.

Programy realizowane bezpośrednio po zakończeniu wojny były układane przez samych nauczycieli, którzy uwzględniali w doborze treści programowych ogólne wskazówki władz oświatowych. Sami natomiast wypracowywali rozwiązania metodyczne. W początkowym etapie nauki szczególny nacisk kładziono na wyrobienie umiejętności porozumiewania się słuchaczy na tematy z życia codziennego. Braki językowe utrudniające mówienie w języku polskim zniechęcały bowiem dorosłych do podejmowania nauki²¹.

Kursy nie ograniczały się jedynie do nauki czytania, pisania i mówienia. Praktycznym zastosowaniem literackiej polszczyzny był udział w życiu kulturalnym, a głównie w chórach. Miejskowa ludność już od okresu międzywojennego chętnie brała udział w działalności kulturalno-oświatowej, prowadzonej w tym regionie za-

¹⁷ R. Hajduk, W. Wawrzynek (red.), *Opole 1945–1948: katalog wystawy*, Komitet Organizacyjny Wystawy Opole 1945–1948, Opole 1948, s. 19; S. Kędryna, *Oświata dorosłych w województwie katowickim po drugiej wojnie światowej*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1968, s. 136.

¹⁸ AP w Opolu, Inspektorat Szkolny w Opolu, sygn. 24, sprawozdania nauczycieli kierowane do Inspektoratu, s. 274 i n.

¹⁹ S. Kędryna, *Oświata dorosłych...*, dz. cyt., s. 136.

²⁰ AP w Katowicach, Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego, sygn. 450, s. 8, Pismo z 25 maja 1950 r. do Ministerstwa Oświaty z Departamentu Oświaty i Kultury Dorosłych Ministerstwa Oświaty. Wcześniejsze dane zawarte w pracy *Opole 1945–1948: katalog...*, dz. cyt., wskazują, że corocznie kilkanaście tysięcy osób brało udział w kursach repolonizacyjnych. Trudno jest ustalić faktyczną liczbę przeszkolonych osób, gdyż liczba rozpoczynających i kończących znacząco się różniła.

²¹ Por. E. Sapia-Drewniak, *Stefania Mazurek: biografia pedagogiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2011, s. 125–127.

równy przez organizacje polskie, jak i niemieckie. Stąd też wykorzystanie w kursach repolonizacyjnych metod świetlicowych dawało pożądane efekty. Świadczą o tym wypowiedzi i wspomnienia nauczycieli. „Na kursach repolonizacyjnych była ciężka praca – wspominał nauczyciel – ze zmiennym szczęściem. Nie wszyscy chcieli się uczyć, nie zawsze dobra była frekwencja, my jednak trwaliliśmy na posterunku”²².

Uczęszczala na nie młodzież w wieku pozaszkolnym, ale również ludzie dorośli. Ci uczyli się chętnie, frekwencja nie budziła zastrzeżeń. Prowadzący kurs w Uszycach nauczyciel, absolwent seminarium nauczycielskiego, napisał:

Ta praca jest ciekawa, dużo śpiewamy, jak to dobrze, że przywozłem skrzypce i śpiewniki. Szczególnie podobają się ludowe piosenki górnośląskie [...] Kierownik kupił maszynę do pisania, na niej odbijam teksty, a wieczorem śpiewamy. Zimą przestawiłem się na kolędy. Powodzenie kursu tym zostało zapewnione. Czar polskich melodii urzekał co wieczór. Kursy takie prowadziliśmy przez trzy lata z kolei. Frekwencja była niezła, lecz powoli spadała. Wprowadzana stopniowo problematyka polityczna i społeczna nie podobała się słuchaczom, a i my nauczyciele byliśmy nieufnie do niej nastawieni²³.

Mieszkańców Opolszczyzny, posiadających świadectwa ukończenia szkół niemieckich, od 1948 r. zaczęto uważać za półanalfabetów, jeśli nie potrafili czytać i pisać po polsku. Miejscowa ludność burzyła się przeciw zakwalifikowaniu jej do tej kategorii. Niezwykle trudno było opór wobec nauki j. polskiego przełamać²⁴. Skutkowało to tym, iż coraz mniejsza liczba mieszkańców brała udział w kursach.

Kursy języka polskiego na terenie Opolszczyzny organizowano w okresie międzywojennym i po zakończeniu II wojny światowej. W latach międzywojennych, kiedy region był częścią państwa niemieckiego, były one efektem starań polskojęzycznych mieszkańców, a ich celem była zarówno kompensacja braku możliwości uczenia się w szkole z polskim językiem nauczania, jak i przeciwstawienie się germanizacji ludności śląskiej oraz rozbudzenie poczucia przynależności do narodu polskiego. W latach powojennych Opolszczyzna znalazła się w całkowicie odmiennych warunkach geopolitycznych, stała się częścią państwa polskiego. Władze polskie dążyły do tego, by ludność miejscowa jak najszybciej opanowała naukę polskiego zarówno w zakresie czytania, jak i pisania. Były to bowiem podstawowe warunki umożliwiające w miarę pełny udział w życiu społeczno-gospodarczym w nowej rzeczywistości. W tych jakże odmiennych okresach historycznych ta forma kompensowania braków edukacyjnych nie cieszyła się powszechnym uznaniem, o czym świadczyła stosunkowo niska frekwencja, niejednokrotnie zmuszająca nauczycieli do zamykania kursów. Dla osób

²² *Wspomnienia nauczycieli z lat 1945–1959*, BIŚL., zbiory specjalne, sygn. A 149, t. 2, s. 42.

²³ Tamże, s. 50.

²⁴ J. Lenik, *Szkolnictwo w powiecie strzeleckim*, BIŚL., zbiory specjalne, sygn. A 538, s. 21.

uczestniczących w nich otwierały się w powojennej Polsce szanse na dalszą edukację na różnych szczeblach systemu edukacyjnego. W okresie międzywojennym natomiast udział w kursach spowodował, iż uczestnicy nie zerwali więzów z polskością.

Mimo obiektywnych trudności organizacyjnych po II wojnie światowej, dzięki uczestnictwu w kursach wielu mieszkańców Opolszczyzny poznało podstawową wiedzę o Polsce, nauczyło się czytać i pisać po polsku, co stworzyło im możliwości aktywnego angażowania się w życie społeczno-gospodarcze regionu.

Zbiory archiwalne

Państwowe Archiwum w Katowicach

Dokumenty Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego, sygn. 450.

Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, zbiory specjalne

Działalność Polsko-Katolickiego Towarzystwa Szkolnego na Śląsku Opolskim, sygn. A 702, t. 123.

Polskie szkolnictwo prywatne na Śląsku Opolskim w okresie międzywojennym, sygn. A 138, t. 2; A 145.

Fragmenty wspomnień z zakresu pracy w polskim szkolnictwie na Śląsku Opolskim, sygn. A 2512; A 72.

Warycka K., *Kursy języka polskiego na Śląsku Opolskim w latach 1927–1939*, sygn. A 43; A 538.

Wspomnienia nauczycieli z lat 1945–1959, sygn. A 149, t. 2.

Bibliografia

Kędryna S., *Oświata dorosłych w województwie katowickim po II wojnie światowej*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1968.

Madajczyk P., *Przylączenie Śląska Opolskiego do Polski 1945–1948*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996.

Mazurek S., *Z dziejów polskiego ruchu kobiecego na Górnym Śląsku w latach 1900–1907*, Instytut Śląski, Opole 1969.

Musioł T., *Polskie szkolnictwo prywatne na Śląsku Opolskim w latach 1930–1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków 1962.

Musioł T., *Szkolnictwo polskie w rejencji opolskiej 1919–1939*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1964.

Pawlik B., *Problemy repolonizacji i narodowej integracji miejscowej ludności powiatu prudnickiego w pierwszych latach po wyzwoleniu (1945–1947)*, Instytut Śląski, Opole 1970.

Sapia-Drewniak E., *Polska oświata pozaszkolna w rejencji opolskiej w latach 1922–1939*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Opole 1991.

Sapia-Drewniak E., *Stefania Mazurek: biografia pedagogiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2011.